

Indiánskou stopou aneb Názvy obratlovců přejaté z jazyků původních obyvatel Ameriky 3.

Zatímco indiánské názvy savců, které jsme si přiblížili v prvních dílech našeho seriálu (Živa 2018, 2 a 3), odkazují spíše k jejich vzhledu, potravě nebo typickému chování, jména ptáků mají často onomatopoeický – zvukomalebný – původ, a to nejen v indiánských jazycích.

Dobrym příkladem jsou američtí zástupci nadřádu běžců (Palaeognathae). Tupíjské slovo nhandu vyjadřuje hluboký hlas tokajícího samce nandu pampového (*Rhea americana*). V češtině se tak nazývá i nandu menší, dříve Darwinův (*Pterocnemis pennata*), přestože má odlišný hlasový projev. Nanduům jsou vzdáleně příbuzní i jediní běžci schopní letu, tinamy (Tinamiformes, obr. 1). O jedné z nich říká v Lovcích orchidejí Františka Flose světoběžník mistr Loupáček: „Tinami, to znamená – ty námi budeš snědena.“ Maso tinam je skutečně chutné, prsní svalovina tvoří třetinu jejich hmotnosti. Název odkazuje na tříslabičné volání zástupců rodu *Rhynchotus*. Karibští indiáni kmene Kaliná ho slyší jako tinamu, zatímco brazilští Tupiové jako iña'bu, což dalo jméno tinamě inambu (*R. rufescens*). Tito ptáci se nejvíce ozývají před rozedněním, v mýtech proto mají za úkol přivolat Slunce. Mají leskle modrá, zelená nebo růžová vejce, jež slouží indiánům k jídlu, nalepené kousky skořápek používají jako oblíbenou ozdobu náramků, čelenek a zbraní.

Podle hlasového projevu získaly jméno i čáji (*Chauna*, obr. 5), základem je guaraníjské chahã, název čáji obojkové (*C. torquata*), vyjadřující její dvouslabičné volání. Na jeho hlasitost nepřímou naráží i anglické screamer (křikloun). Vědecké jméno blízké příbuzného kamiše růžka-

tého (*Anhima cornuta*) má původ v tupíjském aňu'ma (velký černý pták). České pojmenování je však asi obrozenecká výpůjčka z ruského kamyš – rákosí, kde tráví většinu života.

Z kachen nese jméno domorodého původu zrzohlávka peposaka (*Netta peposaca*). V jazyce guaraní znamená ype pepo saká – kachna ukazující křídla, podle bílého pole v křídle černě zbarvených samců. Příběh ondatry z minulého dílu připomíná historie pojmenování pižmovky velké (*Cairina moschata*). Přestože tato kachna, chovaná v domestikované formě po celém světě, nemá pižmový pach, její název souvisí s pižmem i v němčině, nizozemštině, švédštině, ruštině, italštině, francouzštině, maďarštině a dalších jazycích. Výraz pro pižmo má tvar musk, moschus, muskus. Anglické jméno zní podobně, ale s pižmem nesouvisí, Muscovy duck znamená moskevská kachna. Ani ve španělštině a portugalštině není název spojen s pižmem – španělsky almiscle, portugalsky almíscar jsou arabského původu. Již Kolumbus popsal ve zprávě z dnešní Dominikánské republiky kachny s masitým hrbolem na zobáku. Mayové a Aztékové pižmovky zřejmě nechovali, ale pověstní zlatníci Muiskové ze severu Kolumbie nebo Miskitové z karibského pobřeží Nikaraguy, Kostariky a Panamy ano. Tajemství názvu tohoto druhu tak zjevně leží právě

1

zde. Důvěra ke starým autorům vedla některé přírodovědce, včetně prof. Antonína Friče, ještě v 19. stol. k tomu, že předpokládali její původ v Rusku. Jiní, jako např. J. M. Bechstein, hledali u pižmavek různého věku, pohlaví, tokajících kačerů, jejich masa i výměšků pižmový pach. Není třeba dodávat, že v obou případech marně.

I v řádu hrabaví (Galliformes) najdeme četná jména domorodého původu. Aztékové říkali mexickému druhu *Ortalis vetula* ochachalacac, aby vystihli hlučný ranní křik, jímž ptáci vítali východ Slunce. Jeho pokračováním je český název čačalaka obecná. Zástupci rodu *Penelope* mají hlas hlubší, podobný hýkání, což vyjadřuje název kwama v panamském jazyce kuna. Také v jižní Kolumbii v jazycích misak a paez mají tyto ptáci podobné jméno kuanke. Do evropských jazyků včetně češtiny přešly v podobě guan (i pro několik dalších rodů). Ještě větší velikosti dorůstají hokové, pro něž je typické tmavé zbarvení a chocholka na hlavě. Někteří, jako kriticky ohrožený hoko mitu (*Mitu mitu*), mají navíc nad zobákem červený hřeben. Poslední jedinci tohoto elegantního ptáka přežívají v oblasti Alagoas na severu Brazílie, kde žijí indiáni hovořící tupíjskými jazyky, právě oni dali tomuto hokovi název mutum. Mohl však být přejat i z kečujského mitu-mitu, označení příbuzného hoka proměnlivého (*Crax rubra*).

1 Zlatá nádoba ve tvaru tinamy zobající bobuli. Kultura Čimů, 10.–12. stol.

2 Anhinga americká (*Anhinga anhinga*), Kostarika, Caño Negro. Foto Z. Hašek

3 Seriema rudozobá (*Cariama cristata*), Brazílie, Serra da Canastra. Foto Z. Hašek

2

3

Specializovaným vodním ptákem tropů a subtropů je anhinga americká (*Anhinga anhinga*, obr. 2). Tupíjské slovo ánga'ngá evokuje zlého ducha – napůl ptáka a napůl hada. Obvyklé tupíjské jméno anhingy ale je biguatingá, kdy biguá znamená plovací noha a tingá bílý, pták s bílými plovacíma nohama. Tupíjské jméno má také velký, částečně mrchožravý čáp jabiru (*Jabiru mycteria*, obr. 4), původně iambyrú – s oteklým hrdlem. Jde o narážku na červený hrdelní vak, ostře kontrastující s černou hlavou a bílým opeřením. Tupíjské je i vědecké jméno jednoho z nejkrásnějších brodivých ptáků neotropické oblasti – kolpíka růžového (*Platalea ajaja*) – zdrojem se stalo zvukomalebné pojmenování aya'ya.

S čápy, nikoli s dravci, jsou podle některých ornitologů příbuzní kondori (Cathartiformes). Název kondor, španělsky el condor, se však v Jižní Americe užívá jen pro kondora andského (*Vultur gryphus*). Kečujské quntur a aymarské kunturi označuje právě tento druh, který byl uctíván Inký i jejich močickými, paracaskými, nazcanskými a chavínskými předchůdci (obr. 8). Vymřelý jazyk některé z těchto dávných peruánských kultur poskytl základ názvu přejatého Kečuy, Aymary a později Evropany. Ostatní druhy kondorů jsou nazývány španělsky gallinazo a v Brazílii původně tupíjským slovem urubú, přičemž pestrý kondor královský (*Sarcoramphus papa*) je amazonskými kmeny vnímán jako náčelník menších, černých zástupců rodů *Cathartes* a *Coragyps*. Mesticové v Peru a Kolumbii mu proto říkají gallinazo del rey – supí král.

Kondory při konzumaci zdechlin často doprovází sokolovitý karančo jižní (*Caracara plancus*). Jeho jméno vychází z tupíjského ka'rání – drápat nebo uchvátit drápy. I tento pták má pro původní obyvatele duchovní význam. Pro Misaky z jihu Kolumbie je yemwasro, jak karančovi říkají, jedním z démonů, kteří odvádějí duše zemřelých do podsvětí (kolumbijští karančové již odpovídají druhu k. chocholatému – *C. cheriway*, viz obr. na 4. str. obálky). Podle kmenů Mataco a Toba ze severu Argentiny je poslem Velkého ducha, jenž umožnil, aby muži a ženy žili pospolu, a určil jim pravidla sexuálního života. Příbuzné rody *Milvago*, *Daptrius* a *Phalacroboenus* nesou společný český název čimango. Nejhojnější jsou čimango žlutavý (*Milvago chimachima*) a č. šedonohý (*M. chimango*). Pojmenování vychází z guaraníjského shim'shima, vyjadřujícího hlasový projev čimanga žlutavého. Kečuové a Aymarové i jiní obyvatelé Peru a Bolívie dnes běžně používají slovo caracara pro různé druhy karančů i čimangů.

Zajímavý jihoamerický pták sokolec volavý (*Herpetotheres cachinnans*) ve svém českém ani vědeckém názvu neodráží domorodý původ. Nedopatřením však propůjčil jedno ze svých domorodých jmen zcela jinému ptáku. Aztékové ho nazývali huāctzin (obr. 11), což v nejstarším přírodopisu Mexika r. 1615 uvádí Francisco Hernández de Toledo. Jeho popisu zvláštního ptáka s chocholkou si v r. 1776 povšiml německý systematik Philipp L. Müller. Dlouho se nerozmyslel a s Hernándezovým popisem ztotožnil záhadný druh, objevený právě v Guyaně. Tak dostal

své jméno hoacin chocholatý (*Opisthocomus hoazin*, obr. 6). Vzhledem k tomu, že nežije na území Mexika, Aztékové ho neznali. Název hoacin mu však už zůstal ve většině jazyků světa.

V osadách karibských indiánů v Guyaně, Surinamu i severní Brazílii bývají často chováni trubači rodu *Psophia*. Slouží jako společníci dětí, vodí mláďata jiných ptáků a při spatření cizího člověka či zvířete spustí hlučný křik. Jeho zvukovým obrazem je karibské jacamim, změněné francouzskými kolonizátory na agami, jenž zaznívá u trubače agami (*P. crepitans*), nejběžnějšího ze tří druhů.

Zvukomalebné jméno karibského původu má i kurlan chrástalovitý (*Aramus guarauna*), známý specialista na konzumaci sladkovodních plžů. České označení vychází z karibského kurliri, ale ve vědeckém názvu zaznívá kmen Guaraní. V jejich jazyce se jmenuje karao. Jeden guaraníjský mýtus vypráví o mladíkovi, jenž se v den svatby dozví, že jeho matka vážně onemocněla. Mladík si užije svatební noc a po návratu domů najde matku mrtvou. Ze žalu se promění v kurlana, ptáka, který stále nařiká. Totéž, jen méně poeticky, vyjadřují i španělská lidová jména truchlící pozůstalý a bláznivá vdova.

Silným hlasem se ozývá také seriema rudozobá (*Cariama cristata*, obr. 3). Její označení se ale vztahuje k chocholce nad zobákem. Zdrojem českého i vědeckého jména se stalo tupíjské sariama, saria znamená hřeben, péřová čelenka, a ama – zvedat, tj. ten, kdo zvedá čelenku. Menší seriema černozobá (*Chunga burmeisteri*) se od seriemy rudozobé liší kromě barvy zobáku i chybějící chocholkou. Vědecký název byl přejat z guaraníjského chungá,

4 Čáp jabiru (*Jabiru mycteria*), Brazílie, Pantanal. Foto Z. Hašek

5 Čája bělolící (*Chauna chavaria*) na ilustraci z knihy Nouveau recueil de planches coloriées d'oiseaux (1838)

6 Hoacin chocholatý (*Opisthocomus hoazin*), Venezuela. Foto Z. Hašek

7 Kukačka guira (*Guira guira*), Argentina, Buenos Aires. Foto K. Funková

8 Kondor andský (*Vultur gryphus*), Chavínská kultura, 9.–7. stol. př. Kr.

9 Arassari modrolící (*Aulacorhynchus sulcatus*), Panama. Foto J. Ševčík

10 Pokrývka hlavy bojujícího aztéckého velitele ve tvaru kvesala chocholatého (*Pharomachus mocinno*)

11 Zobrazení ptáků v aztéckém kodexu. Nahoře zleva: krocen paví (*Meleagris ocellata*), ara arakanga (*Ara macao*), kvesal chocholatý, aratinga (*Aratinga*) a kolibrík (asi k. zelený – *Colibri thalassinus*). Dole: kolibrík (snad rodu *Phaethornis*), sokolec volavý (*Herpetotheres cachinnans*), křepel zpěvavý (*Dactylortyx thoracicus*), orel (zřejmě harpyje pralesní – *Harpia harpyja*) a výřeček (*Megascops*). Snímky, není-li uvedeno jinak, převzaty v souladu s podmínkami využití, zdroje uvedeny na webu Živa.

zvukomalebného původu. Dříve byl používán i v češtině – čuňa černožobá.

V tropech celého světa najdeme ostnáky čeledi Jacanidae. V češtině se jim dříve říkalo jasany, podle vědeckého názvu amerických zástupců rodu *Jacana*. Vychází ze slova ňa'sanā – jde po hladině, jak Tupiové označovali ostnáka jihoamerického (*J. jacana*), ale i další ptáky schopné kráčet po vodní vegetaci.

Zajímavý název má racek vnitrozemský (*Larus pipixcan*), jenž hnízdí v prériích Kanady a severu Spojených států amerických. Zimuje však na pobřeží Mexika, čímž je opodstatněno jeho vědecké jméno přejaté z nahuatlou, kde pipitzin znamená racek. Rackům jsou příbuzní rybáci a k nejhezčím z nich patří rybák inka (*Larosterna inca*) obývajícím pobřeží Peru a Chile. Právě tam před r. 1534 vládli své říši panovníci z dynastie Inků. Jeho označení spíše odkazuje ke světlým páskám přes oči, vybihájícím do ozdobných chocholů. Obdobně ke svému jménu přišel nejpěstřejší krkavcovitý pěvec – sojka zelenavá (*Cyanocorax yncas*, obr. 14), jejíž nominotypický poddruh rozšířením kopíruje hranice říše Inků, ačkoli jiné poddruhy zasahují až do Mexika a na jih USA. V Peru žijí také strnadi rodu *Incaspiza*, někteří poměrně pestré barevní. Endemity vysokohorských poloh Peru a Ekvádoru jsou i půvabní kolibříci rodu *Coeligena*, mající v češtině rodové jméno inka.

Jiné je to v případě kakadu inky (*Cacatua leadbeateri*). S tímto australským papouškem se Inkové setkat nemohli, jeho tříbarevná chocholka ale připomíná llautu a borlu, pokrývky hlavy inckého vládce z barvené lamí vlny, zlata a per. Slovo inka znamená pán, vladař, byl to titul panovníka a zároveň název dynastie. Obyvateli říše Inků byli etničtí Kečuové, případně Aymarové. Platí to i pro panovníky z rodu Inků, kteří, přes zřejmý aymarský původ, hovořili jazykem kečuá.

K běžným ptákům Paraguaye, s nimiž se lze setkat i ve městech, patří kukačka guira (*Guira guira*, obr. 7). Hojný, nijak plachý, a proto dobře známý druh má jméno přejaté z jazyka guaraní – guirá – pták, může také jít o zkrácení názvu guirá acantagra – pták s pěřovou čelenkou. Černé kukačky rodu *Crotophaga* zasahují výskytem kukačky ani (*C. ani*) až na Floridu. Jméno ani je částí tupíjského a'nu koro'ka – hašteřivá stařena, což naráží na hlasové projevy těchto druhných ptáků i na jejich vysoký zobák, připomínající orlí nos.

Z neotropických papoušků jsou nejpulárnější arové z několika rodů (*Ara*, *Anodorhynchus*, *Cyanopsitta* aj.), zatímco arara zelený (*Rhynchopsitta pachyrhynchara*) hnízdí až v Severní Americe, v Arizoně. Severněji hnízdil jen papoušek karolinský (*Conuropsis carolinensis*), vyhubený r. 1914. Názvy ara i arara společně pocházejí z tupíjského arará – papoušek. Jednotlivé druhy Tupiové rozlišovali především podle barvy, takže arara'aga (rudý ara) je ara arakanga (*Ara macao*), zatímco araraua (tmavý ara) je modro-žlutý ara araraua (*A. araraua*). K menším druhům patří ara marakana (*Primolius maracana*), tupíjské maraka'nā srovnává jeho hlas se zvukem tykavového chřestidla maraka. Též zástupci rodu *Aratinga* mají tupíjské jméno, buď ze

spojení araka'tinga – ara z caatingy, suchého buše severovýchodní Brazílie, kde hnízdí např. aratinga kaktusový (*Eupsittula*, dříve *Aratinga cactorum*). Možná však pochází z ararinha – malý ara.

Guaraníjské ñe'ndai – ukřičený – dalo jméno aratingovi jandaj (*Aratinga jandaya*) a ve formě bližší původnímu znění i aratingovi neboli nanději černohlavému (*Nandayus nenday*). Ještě menší aymarové z rodu *Bolborhynchus* žijí stejně jako indiáni etnika Aymara v horách Bolívie. Označení Aymara se zpravidla vykládá ze spojení aya – dávný a mara – roky, tedy Lid dávných let, s odkazem na spojení jejich předků s dávnou civilizací Tiwanaku. Rovněž zelení, ale poněkud větší papoušci rodu *Touit* se do klecí dostávají poměrně vzácně. Vědecký název byl přejat z tupíjského tuwit, patřící tomuto rodu i drob-

ným papoušičkům (*Forpus*). České tepuj, užívané některými autory (též pro rod *Nannopsittaca*), naráží na výskyt v oblasti tepují, stolových hor na hranici Venezuely a Brazílie. V jazyce zdejšího karibského kmene Makushi znamená tepuya posvátná hora.

Zatímco papoušci poskytují původním obyvatelům hlavně peří, gvačaro jeskynní (*Steatornis caripensis*) byl důležitou součástí jídelníčku karibských a aravackých kmenů dnešní Venezuely, především mladí jedinci se silnou podkožní vrstvou tuku. Není se čemu divit, když rodiče krmí mláďata olejnatými plody palem a stromů příbuzných avokádu. Název tohoto zvláštního lelka je kečujský, wáchara znamená chudaš a naráží na gvačarovo šedohnědé zbarvení a mírně neupravený vzhled. Kečuové ale gvačarovi říkají tayú.

To kvesal chocholatý (*Pharomachrus mocinno*) je krasavec. Jeho název vychází z nahuatlou, kde quetzalli [kecalji] je pěřový chochol, od slovesa quetz – vztyčit. Toltecký a poté aztécký stvořitel lidstva, pán větrů a planety Venuše, jménem Quetzalcoatl – Opeřený had měl podobu muže či hada zdobeného pery kvesala. Pod jménem Cuculcán ho znali Mayové. Ačkoli Opeřený had jako jeden z mála tamních bohů nežádal lidské oběti, Aztékové a Mayové trestali zabítí kvesala smrtí. Peří chycených nebo chovaných jedinců ale sloužilo k výrobě čelenek i celých pěřových oděvů toltéckých, aztéckých a mayských vládců (obr. 10), jak to ukazují např. fresky z mayského Bonampak.

Mytologické pojmenování měli v češtině i zástupci čeledi Momotidae. Říkalo se jim, po vzoru němčiny, pilani, podle mapuického božstva bouří Pillana. V současném názvosloví jsou známi jako momotové, ve shodě s vědeckým názvem. Ač má i toto jméno domorodý původ, označovalo jiné druhy, např. v karibských jazycích již zmíněné čačalaky rodu *Ortalis*. Hlas zástupců čeledi Momotidae však nepřipomíná, mollové hvízdání těchto ptáků vystihuje tupíjské huđu.

Momotům příbuzní todiové rodu *Todus* připomínají spíše ledňáčky. Tyto endemity Antil dostaly zvukomalebné jméno todi od tamních již vymřelých původních obyvatel kmene Taíno. Název ale bývá vykládán i ze slova tototl, což v nahuatlou znamená pták, přestože todiové v Mexiku nežijí.

Kolibříci (čeleď Trochilidae) zaujímají v češtině pevné místo a jen málokoho napadne hledat souvislost s indiány. První kolibříky na karibských ostrovech spatřil sám Kolumbus a zaslechl zde jejich taínské označení culibri (zářící). Do evropských

jazyků se název rozšířil prostřednictvím francouzštiny. Zatímco vědecká i česká jména mnoha rodů kolibříků odkazují na anděly, víly, sylfy a nymfy, pro Aztéky byl symbolem odvahy a síly díky chování (bývají vzájemně hašteřiví), i proto, že má z ptáků největší srdce v poměru k velikosti těla. Aztécký bůh boje, spojený se Sluncem a lidskými oběťmi, měl jméno Huitzilopochtli, tj. Kolibřík levé ruky, a byl zobrazován v doprovodu kolibříka nebo v kolibří masce. Morbidně působí metafora aztécké poezie popisující srdce vytržené z těla lidské oběti jako rudý květ, z něhož kolibřík, tedy bůh Huitzilopochtli, saje nektar.

Stejně typičtí jako kolibříci jsou pro neotropickou oblast tukani a jim příbuzní arassariové (obr. 9). Slovem araçari označují tupíjští indiáni příslušníky rodů *Pteroglossus*, *Aulacorhynchus* a *Selenidera*. Je to onomatopoické vyjádření hlasu druhů arassari amazonský (*P. inscriptus*) a a. zelený (*P. viridis*), znejícího ta rát, sa rát. Velcí tukani rodu *Ramphastos* se tupíjsky jmenují tu'ká, podobné jméno tuká mají v paraguayském jazyce guaraní nebo peruánském shipibo, ekvádorští Chívarové jim říkají tsukanká. V jižní Kolumbii a západní Brazílii žije skupina příbuzných kmenů zvaných Tucano, některé uctívají jako totemového předka právě tukana, jiné, např. kmen Desano, anakundu. Podle tukanů dostali jméno nepříbuzní, ale podobní afričtí zoborožci tokové (*Tockus*). V době, kdy portugalští kolonizátoři Angoly a Mozambiku spatřili toky, znali již z Brazílie tukany. Vidíme, že podobně jako v případě tapírů dal i zde novověký druh název starověkému.

Pěvci

Nejpočetnějším řádem ptáků jsou pěvci (Passeriformes). Někteří zástupci z neotropické oblasti se zbarvením vyrovnají papouškovému a kolibříkům. Platí to hlavně pro čeleď Cotingidae. Jméno jí daly převážně modré kotingy rodu *Cotinga*, název je opět tupíjský. Cotingá (bělokřídý) ale označuje černobílý tyran rodu *Tityra*. Zástupcům rodu *Cotinga* říkali Tupíové anambé (azurový). Situace, kdy původní jméno patří jinému druhu než jeho aplikace ve vědeckém názvosloví, není příjemná, u pěvců se s ní bohužel setkáváme poměrně často.

Do čeledi Cotingidae patří i zvonovci, ptáci se zvláštními hlasovými projevy. Bizarní jsou i jejich laločnaté výrůstky, u zvonovce vousatého, dříve arapongo (*Procnias averano*) ve tvaru vousů, jiným visí jeden či více výrůstků při kořeni zobáku, podobně jako krocانovi. Název arapongo je tupíjský, ze slov wa'ra (ptáček) a pogo (dunět). Patří zvonovci nahokrskému (*P. nudicollis*), jemuž výrůstky chybějí, ale hlas má ze všech druhů nejkovovější, podobný hlasu kostelního zvonu.

V celé Americe od Kanady až po Chile žijí zástupci čeledi tangarovitých (Thraupidae). Mezi běžné ptáky Severní Ameriky patří často červené tangary rodu *Piranga* (obr. 13). Tupíjské pirangá znamená rudý, ale jak přišel severoamerický pták ke jménu z brazilského jazyka tupí? Je tomu tak proto, že tažné tangary zimují právě v Brazílii. Slovo tangará je též tupíjské, ale

12

označuje pipulku modrou (*Chiroxiphia caudata*) z čeledi pipulkovitých (Pipridae). Tangary rodů *Tangara* a *Thraupis* se tupíjsky nazývají tié. Pipulka se tangarám podobá modrým zbarvením, ale není jim příbuzná. Zvláštní je její tok, při němž více samečků společně zpívá na jedné větvi. Pokud přiletí samička, nejvzdálenější samec obletí ostatní a přisedne k ní. Ta si odsedne, další samec na konci řady vzlétne a pokusí se sblížit. Střídaní trvá tak dlouho, dokud si samička nevybere partnera. Tupíjské spojení výrazů ata (skákat) a gará (okolo) popisuje právě toto chování – jméno tangará tedy patřilo pipulce. A co pipulka? Vychází z latinského *Pipra* a předložou bylo i zde tupíjské slovo pipirá, které patří naopak několika druhům převážně žlutých tangar z rodů *Lanio*, *Eucometis* a *Mitrospingus*. Mimořádně hlasový projev pipulek je spíše drncivý než pípavý.

Mezi tangary náležejí i zástupci rodu *Habia*, většinou červeně zbarvení, česká nomenklatura ale jako habije rozumí skromněji zbarvené strnady z rodů *Arremon* a *Arremonops*. Název pochází z guaraníjského habia (pěnkava), užívaného pro různé semenožravé pěvce. Podobně široký význam má v chilském jazyce mapučé slovo đuka – pěnkava, vrabec. Slyšíme ho v českém dijuka, patřícím jihoamerickým strnadům z rodů *Diuca*, ale také *Phrygilus*, *Melanodera*, *Idiopsar* nebo *Lophospingus*. Dijukovci rodu *Nesospiza* žijí na ostrovcích Tristan da Cunha a Gough v jižním Atlantiku.

Strnadi rodu *Pipilo* dostali název podle indiánského kmene Pipilo z Nikaraguy, což znamená synův syn, rozumí se dědic starověkých Toltéků, od níž Pipilové odvozují původ. V civilizaci Toltéků a později Aztéků slovo pipiltzin (ten, který zná své předky) znamenalo totéž, co šlechtic. V češtině pipilo se používá i pro některé další rody, např. *Pezopetes*.

Málo šťastně označení mají vlhovci (Icteridae), kteří se srostloprstými vlhami rodu *Merops* nemají nic společného. Ve starší češtině, např. u mistra Klareta a Bohuslava Balbína, znamenalo slovo vlha žluva hajní (*Oriolus oriolus*), ve slovenštině i na moravském Slovácku se jí tak říká dosud. Žluvám se vlhovci z rodů *Icterus* a *Cacicus* podobají zbarvením i tvarem

13

14

12 Vlhovec žlutokostřecový (*Cacicus cela*), Venezuela. Foto Z. Hašek
13 Tangara ohnivá (*Piranga rubra*), Kostarika. Foto J. Ševčík
14 Sojka zelenavá (*Cyanocorax yncas*), Peru. Foto J. Moravec

visutých hnízd. Platí to i pro vlhovce žlutokostřecového (*Cacicus cela*, obr. 12). Vědecké jméno rodu je odvozeno od slova kassiquan – strážce domu, jak nazývali své náčelníky Tainové. Vyjadřovali tak zodpovědnost, pro indiánské náčelníky vždy podstatnější než výkonná moc. Později slovo kacicque v mnoha částech Ameriky označovalo místní vůdce, často dosazené kolonizátory. To vedlo např. Karla Havlíčka Borovského, aby výraz kacic užil pejorativně, ve významu mocipán.

Zatímco mnozí vlhovci nejsou větší než vrabec, největší z nich, vlhovec aztécký, dorůstá velikosti vrány. René Lesson mu dal r. 1830 jméno *Gymnostinops montezuma*. Téhož roku popsal Nicolas Vigros mexického křepela harlekýna jako *Cyrtonyx montezumae*, ačkoli mu Aztékové říkali podle hvízdavého volání zollin. Stejně druhové jméno dostal od Spencera Bairda r. 1854 mexický skokan Montezumův (*Lithobates montezumae*). Jediný indián, jehož jméno nosí dva ptáci a jedna žába (a někteří další živočichové, např. rak), byl aztécký vládce (tlatoni) Moctezuma Xocoyotzin (1466–1520), který zahynul při dobývání hlavního města Tenochtitlánu Španěly. Moctezuma v nahuatlů znamená Ten, který je vznešený i ve svém hněvu, a vládce ho získal po svém úspěšném dědovi, vládnoucím říši Aztéků v letech 1440–69. Španělům se zřejmě obtížně vyslovovalo a obměnili si ho do podoby Montezuma, což se posléze vžilo v evropských jazycích.

V závěrečné části se budeme věnovat obživelníkům, plazům a rybám.

Použitá literatura uvedena na webové stránce Živý.